

svetu brez denarja, /pa tudi brez tolažbe in upanja. (Trdina) Mařenka ni videla nikogar / in tudi nje ni nihče videl. (Cankar) Tresel se je on / in tresel sem se tudi jaz.

Ker je priredni odnos razen na ravni stavkov tudi na ravni stavčnih členov (npr. osebka, povedka) in njih delov, imamo seveda tudi tukaj lahko stopnjevalno priredje. Kjer *slana*, /*sneg*, /*toča* ne pada. (Prešeren) To je *grozno*, /to je *strašno*, /to je *skoro neverjetno!* (Kersnik) Minevali so tedni, /*meseci*, /*leta*. — Gledam *brezo*, /*smreko*, /*hrast*, tiho zamišljene v svojo rast. (Župančič) V teh primerih imamo stopnjevanje navzgor — klimaks. Osnova, podlaga je čas, drevo itd., potem lastnost stopnjujemo navzgor po moči, velikosti itd. — Lahko pa imamo tudi antiklimaks — stopnjevanje navzdol, tj. lastnosti zmanjšujemo: Nikoli nista bila sama in Francka si je želela, da bi *samo eno uro*, /*samo kratko minuto* slonela ob njem. (Cankar) Novi veri pa se je priključila *večina plemstva*, /*vrhovi meščanstva* / in *del cehovskega meščanstva*. (Rupel) Vse polno je pomaranč — o da bi eno imel, *samo eno*, /*ali vsaj pol*, /*ali vsaj tisti košček*, *ki ga je bil v prahu izgubil otrok*. (Cankar) Tukaj ste *kmetje*, /*polkmetje*, /*kočarji*, /*gostači*, /*delavci* / in *dninarji*. (Kvedrova) Pot se spenja in širi; že so daleč za mano *ulice*, /*uličice*, v prah in mrak potopljene. (Cankar) Zunaj je bilo *žareče*, /*bleščeče* poletno jutro. (Cankar) Pred *leti*, /*meseci*, /*tedni* bile so nedolžne in čiste (Golia)

Stopnjuje se lahko tudi s poudarnimi prislovi, kot so: *še bolj*, *skoraj*, *celo*, *povrhu še* itd.: Njen glas je bil *tih*, /*skoro pretih*. (Cankar) Joj, ti *nesrečni otrok moj* /*še bolj nesrečni oča tvoj*, ki kriv brezmejnega je zlega. (Gregorčič) *Danes ne*, ljubi gospod, /*danes nikakor ne*. (Kersnik) *Kruh* mi je vzel / *in še čast povrhu*. (Cankar) Bili so oboroženi z *mečem* / *in celo s puško*. (Rupel) *Veliko* je že bilo *bridkosti*, / *skoraj že dovolj*. (Cankar)

Stopnjevalno razmerje oz. okrepitev je seveda lahko dana tudi v pristavku ali vrinjenem stavku. Ta je v razmerju do tistega, kar pojasnjuje, okrepljen: *Vsega ima dovolj*, /*tudi denarja*, pa pravi, da je revež. — Odkar je šel po svetu, ga *nihče* ni več videl, /*tudi mati ne*.

AKADEMIJIN SLOVAR SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

Jože Toporišič

Filozofska fakulteta Ljubljana

O ENO- IN VEČGLASNOSTI NEKATERIH BESEDNIH KATEGORIJ

Slovenske besede je glede naglasa načeloma mogoče deliti na take, ki naglas imajo (npr. *ôče*, *brât*, *prošiti*), in take, ki ga ravno nimajo (npr. *in*, *da*). Tiste, ki imajo naglas, pa spet lahko ločimo po tem, ali imajo enega samega ali pa dva (izjemoma tudi več). Tako vsaj misli (ali je mislila) večina slovenskih jezikoslovcev. Da ne bo treba verjeti samo na besedo, navajam: Š k r a b e c : »Navadno je naglašen v besedi in sam zlog, ki more biti dolg ali kratek. /.../ Na več zlogih se poudarjajo (besede), skrčene iz več prvotno samostojnih besedic (npr. *dòkàj*) in sestavljene brez veznega samoglasnika: *pòlzêmljnik*, *pétsto*

létnica, devétdnévnic itd. V poslednjem primeru ima prvi naglašeni zlog tudi nekaj stavčni povdarek.« Breznik: »Nesestavljene besede in spojenke (npr. *hudournik, velikonočni, morebiti* itd.) imajo po en glas. Na več zlogih so poudarjene navadno le po *tujih* jezikih in *nanovo* narejene sestavljenske (npr. *prádôba, pôdoddélek* itd.)¹.« Podobno stališče je zastopano tudi v Breznik/Ramovševem Slovenskem pravopisu 1935² ter v Slovenskem pravopisu 1950, v katerem se navajajo npr. *cvílímóžek, zahvábílogca, klátivítez* ipd.³ to pa odseva tudi v Slovenski slovnici 1956 (in 1964): »Redno ima beseda le en povdarek. Vendar sta v nekaterih zloženkah sestavna dela še tako občutna, da poudarjamo oba: *prábábica, nàdučítelj, nèmogóče*⁴.« Moja knjiga Slovenski jezik (Zagreb 1961) prav tako navaja primere *pôdpredsédnik*⁵, *nèizráb-ljen, prábábica, pétindvájseti, dvóglánsnik*.

V nasprotju s povedanim pa se je uveljavljala težnja, da se drugi (in tretji, kadar je) naglas za slovenski knjižni jezik sploh ne prizna. Domnevam, da je odpor zoper drugi naglas (v posameznih kategorijah) besed rasel razen iz dejstva, da ga ni lahko določiti, predvsem iz Breznikove misli, da gre v teh primerih le za vpliv tujih jezikov in za na novo narejene sestavljenske. Vsi pa vemo, da smo se tujemu in pogosto tudi novemu upirali večkrat kar mehanično, nagonsko, in da nismo preveč nepristopni za reševanje težkih problemov z metodo, da jih preprosto zanikamo. V tej smeri je res šel SP 1962. Tam na koncu poglavja *Poudarek* v drobno pisanem *Pomni*⁶ sicer še beremo: »Nekatere novejšje, knjižne zloženke imajo dva prava poudarka: *pánôga, pásónce*« (dejansko tu ne gre za zloženke, temveč za sestavljenske, in še to samo s predpono pa-), drugi tipi z dvojnimi naglasi pa se razlagajo bodisi, kot da imajo le stranski, torej nepravilni, dodatni naglas (prim: »Včasih pa dobivajo nekatere zložene besede še stranski povdarek, npr. *nèverjéten, nàjlépsi, górnjeavstríjski*. (Tak povdarek v slovarju večinoma ni zaznamovan.)«), ali pa se pišejo narazen (npr. *péš pót, pédenj člôvek*) oz. kar z enim naglasom (*bognasváruj, bogpomágáj*⁷, *južnoslovánski, literarnozgodovínski, narodnoosvobodílen*⁸, *nevoják, neslovéneec, kdóve, málokje, málokdo, vseêno, vsèkakor, vsèpovsod*⁹, in sicer včasih na dveh različnih zlogih (*bôgve in bogvè*¹⁰).

Jezikoslovna in druga javnost ta načela, ki so pravopiscem velevala z večnaglasnostjo ravnati tako, kot je tu prikazano, ni imela priložnosti spoznati res utemeljena. Pravopisci so se — da povzamem — po vsem videzu odločili drugi naglas besed kratko malo odpraviti, in sicer tako, da so ga priznavali le za nekatere predpanske sestavljenske (v slovarskem delu pravopisa ob več predponah kakor v uvodu, kar bo posledica dejstva, da so posamezne črke po stari predlogi izpisovali, preden je bilo v uvodu formulirano opisano stališče), sicer pa ga prekvalificirali v stranskega in ga po večini ne zapisovali, spet pisali dubletno enkrat z naglasom na enem in drugič na drugem zlogu in končno napravili iz ene besede dve, kjer je le šlo. Od tu ni bilo daleč do sklepa, da drugega naglasa sploh ni. Natančno to stališče razodeva naglaševanje v poskusnem

¹ Oboje navedeno po knjigi Jezikovni pogovori II, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1967, str. 120—135 (členek J. Toporišiča: Besede z dvema naglasoma; prvotno radijski pogovor jan. 1966).

² Pri posameznih predponah v slovarju.

³ V slovarju. Za to izdajo je odgovarjal še Fran Ramovš.

⁴ Str. 32 in 54. — ⁵ Str. 54 in 88. — ⁶ Str. 32.

⁷ Str. 75.

⁸ Str. 76.

⁹ Str. 77—78.

¹⁰ Str. 137.

snopiču slovarja slovenskega knjižnega jezika, ki ga je l. 1964 izdala SAZU. Tu imajo vse naglasne besede dosledno en sam naglas, torej tudi *ávtocesta*, *dvóbarven*, *béstseller*, *čézinčez*. (Le zapisovalec fonetičnega izgovora in tonemskega naglasa je dvojni naglas zapisal pri *avtocesti*, verjetno pod vplivom pisave narazen, tj. *ávto césta*, seveda pa tega ni storil pri *čéz in éz*.) Za tip *nádučítelj* v poskusnem snopiču sicer ni primera, toda če je mogoče zatreči drugi naglas pri *avtocesti* ali postaviti naglas na *dvó-* v besedah kot *dvobarven*, se ga pač ne bi bilo nič težje rešiti tudi pri *nádučítelju*. (To enonaglasnost besed kot *avtocesta*, *dvobarven*, *bestseller* je kritiziral že F. Jakopin v članku o poskusnem snopiču¹¹.)

Ko sem bil že po izidu poskusnega snopiča slovarja slovenskega knjižnega jezika kot zadnji med slovenskimi jezikoslovci vendarle pripuščen k nekaterim širšim sejam, ki so obravnavale profil novega slovarja in sem nato postal celo glavni poročevalec v njegovi pravopisno-pravorečni komisiji (kaki dve leti), sem pri zapisovanju naglasov v alfabetařij tega slovarja seveda zadeval ob odpor tistih članov pravopisno-pravorečne komisije, ki so — če se preprosto izrazim — v poskusnem snopiču slovarja uveljavili enonaglasnost slovenskega naglasnega besedja (v skladu z enako težnjo SP 1962). Apriorno zanikanje večnaglasnosti se je opiralo samo na jezikovni čut zanikovalcev, branilcu dvonaglasnosti (pri tem ga je podpiral J. Rigler) pa se je to enako apriorno prepovedovalo. Eventualni spodrsrljaji glavnega poročevalca pri določanju dvojnih naglasov (zadeva je res zapletena, zato so spodrsrljaji razumljivi) pa so se takoj jemali za argument proti večnaglasnosti sploh, medtem ko dejstvo, da je bila v mnogih primerih večnaglasnost vendarle evidentna in se je individualno celo akceptirala, niti malo ni moglo vplivati na vztrajanje pri tezi o enonaglasnosti vseh naglasnih besed.

Glavni poročevalec se je za večnaglasnost trudil odkriti jezikoslovna merila besedotvorno-pomenskega značaja. V tem smislu je zaradi delnega skladja celo z nazori SP 1962 o tem vprašanju vendarle dosegel to, da se je članom pravopisno-pravorečne komisije naložilo, naj poskušajo določiti dvojne naglase pri vseh besedah, ki se v alfabetařiju začenjajo z *anti-*, *bi-*, *dvo-*, *bio-* in *brez-*.

Ker pa je bila v opisanih razmerah potrditev takih meril nekaterim v komisiji očitno nezaželena oz. so se je strašili, je protivečnaglasna večina v komisiji skušala uveljaviti svoja stališča z občasno pritegnitvijo v pravopisno-pravorečno komisijo novega člana, nadejajoč se pač, da pri večnaglasnosti ne bo šel predaleč, saj je v kritiki poskusnega snopiča glede tega tako blago zapisal, da je »težko soglašati s samo enim akcentskim mestom pri nekaterih domačih in tujih zloženkah«.

F. Jakopin je potem na eni naslednjih sej pravopisno-pravorečne komisije res poročal o vprašanju večnaglasnosti. Pri tem se je, kolikor se spominjam¹²,

¹¹ JiS. 1964, str. 166.

¹² Sklicevati se moram samo na svoj spomin, ker mi je »upravnik Inštituta (SAZU) za slovenski jezik akademik prof. dr. Bratko Kreft« prošnjo, da bi mi dali na vpogled zadevni arhiv, ljubeznivo zavrnil z utemeljitvijo, »da ne gre individualno objavljati stvari, ki so bile zasnovane in izdelane za kolektivno delo, zlasti ne pred njegovim izidom«, pri čemer pa »pozablja«, da sta prav to v lanskem jeziku in slovstvu storila J. Rigler in S. Suhadolnik (kakor tudi že pred tem tudi podpisani). Tudi drugi argument upravnikov ni nič manj protiintelektualen: da mi namreč zaželenega gradiva ne morejo dati pogledati tudi zato, »ker so bile nekatere stvari, ki zadevajo vprašanje dvojnega naglasa, še spremenjene po (moji) odgovodi sodelovanja« v tej komisiji, s čimer se mi daje na znanje, da si ne morem prilaistiti truda drugih, proti čemur moram najodločneje protestirati, ker sem izrecno želel videti samo gradivo iz tistega časa, ko sem bil glavni poročevalec pravopisno-pravorečne komisije uredniškega odbora za novi slovar jaz.

oprl na rusko učenje o večnaglasnosti, kot ga imamo razloženega npr. v knjigi Russkoe literaturnoe proiznošenie i udarenie (Avanesova/Ožegova)¹³. Tu se v poglavju Besede s stranskim naglasom srečujemo z naslednjimi spoznanji o stranskem naglasu: Stranski naglas imajo nekatere večzložne in zložene besede (primeri kot *samol'òstroénie*), potem sestavljenke z nekaterimi predponami tujega izvora (prim. *sùperoblóžka*) in sklopi, nastali z okrajšavo (prim. *Mòsutil'*). Tu tudi piše, da se stranski naglas v hitrejšem govoru lahko zgubi, zato pa se tem raje uveljavlja, čim bolj knjižne ali specialne so take besede in čim bolj pomensko občuteni so njih sestavni deli ter čim dalje od glavnega naglasa je mesto možnega postranskega. Na istem mestu so navedene tudi predpone, ki lahko imajo stranski naglas (*posle-, sverh-, arhi-, anti-, ul'tra-, super-, trans-, kontr-, pro-, de- in re-*). — Svoje mnenje je Jakopin podprl z listo primerov, ki bi imeli dva naglasa.

V debati, ki se je razvila, sta Suhadolnik in Bajec bila za omejevanje večnaglasnosti, dotlejšnji glavni poročevalec pa je na naslednji seji, ocenjujoč to rusko rešitev problema (ob Riglerjevem soglasju), oporekal mnenju, da bi bil drugi naglas odvisen od hitrosti govora ali od dolžine besede; pač pa sta sedaj Bajec in Suhadolnik evoluirala v tej smeri, da sta deklarativno sprejemala rusko rešitev dvonaglasnosti. Na naslednji seji je bilo nato na vrsti primerjanje besed, ki bi jim člani komisije po vsem tem dali po dva naglasa (namreč besede z *anti-, bi-* itd., kot je bilo zgoraj naštet). Zanimivo je, da si Suhadolnik in Bajec dvojnih naglasov sploh nista zaznamovala pisno, temveč sta se ob posameznih besedah odločala kar ustno sproti; Jakopin je tako listo sicer imel, je pa na podlagi omenjene kritike ruske rešitve tega problema svojo listo dvonaglasnih besed ustno razširjal. Gotovo ni zanimivo samo z zgodovinskega stališča, če tu objavimo rezultate tega primerjanja, in sicer kar v obliki pisnega sporočila, ki ga je pravopisno-pravorečni komisiji podal glavni referent (tu si je k sreči že začel delati dvojnike, tako da lahko citira). Tako je:

»Poročilo

o poizkusnem akcentuiranju besed iz I. dela slovarja (preverbi in prenomi *anti-, bi-, bio-, brez-* in *dvo-*).

Akcentuirali so Bajec (B), Tomšič (T), Logar (L), Rigler (R), Jakopin (J), Suhadolnik (S) in Toporišič (To.). Vsi razen Bajca in Suhadolnika so imeli pri seji zapise naglasa.

anti-: Takih besed je okrog 90. *Anti* so akcentuirali večinoma vsi (*ántide-mokrátičen* = tip A), kolikor ne gre za tip *antikrist*, v katerem se *anti-* ne občuti več kot »nasprotujoči« oz. »proti« in ima zato taka sestavljenka en sam naglas (tip B). V tipu B zveza *anti-* + x ne pomeni vsote iz *anti* in x, temveč je pomen bolj ali manj od take vsote odmaknjen, premaknjen, osamostaljen (*antikrist* = hudič, brezverec, *antiteza* = nasprotje).

To. je po tipu A akcentiral 65 besed. Takemu naglaševanju se je najbolj oddaljil S, ki 40 % teh besed naglašujejo po tipu B. Najbližji mu je bil v tem B, ki je po tipu B akcentiral 15 besed (od To. 65). S in B sta s takim naglaševanjem ostala pogosto sama, pri naslednjih devetih besedah pa se jim je pridružil še ali L ali R: *-alkoholen, -alkoholizem, -detonator, -febrin, -klerikalizem, -logaritmirati, -logaritmiranje, -paralelen* in *partijski*. — To. je s svojim naglaševanjem po tipu A ostal v manjšini (tj. štirje in več od sedmih so naglaševali po tipu B) v

¹³ Moskva 1960, str. 706—708.

naslednjih primerih: *-barbarus*, *-fašist*, *-fašizem*, *-fašističen*, *-gen*, *-klinala*, *-klor*, *-piretik*, *-semit*, *-semitizem*, *-semitski*, *-toksičen* (12 primerov). To bi sprejel po tipu B *-toksičen* in *-febrin*, za druge meni, da je mogoče naglaševati tudi po tipu A.

bi-: Besed je čez 50. To je akcentuiral po tipu A v 31 primerih; večino je dobil za 26 primerov. To je po tipu A akcentuiral tudi naslednje primere, pri katerih je ostal v manjšini: *-filaren*, *-karbonat*, *-labialen*, *-lingvizem*, *-sulfat*, *-sullit*. Najbolj se je od To. akcentuiranja oddaljil L (po tipu A ima samo 14 primerov), potem B (23 primerov). Samo trije so se odločili za tip B pri naslednjih besedah: *-fokalen*, *-kromat* (B s pridržkom), *-labial*, *-plan* (R omahujoč), *-sekstilen*. — To. bi se umaknil v primeru *-lingvist*. Za tehnične (kemijske) izraze bi bilo dobro vprašati pristojne.

bio-: Primerov je 36, v tip A jih je To. uvrstil 20 (enega od teh hkrati tudi v tip B). Razen v 4 primerih (*-cenoza*, *-tip*, *-nomija*, *-topologija*) se je z njim strinjal R, L pa v 13 primerih. Za tip A je To. ostal v manjšini pri: *-cenoza*, *-genetičen*, *-genetski*, *-geneza*, *-nomija*, *-tehnika*, *-tip*. Zadnjima dvema primeroma To. ne bi mogel pritegniti, za primere z *-gen-* bi se prej še informiral.

brez-: Do *brezkoristen* je kakšnih 70 enot (od *brezbrižnost* dalje so štete cele družine kot ena enota). To. je po tipu A naglasil 27 primerov. V naslednjih šestih primerih je ostal v manjšini: *-drevesen*, *-državen*, *-imenec*, *-imenski*, *-kompromisen*, *-kompromisnost*. To. sam je omahoval v naslednjih 7 primerih iz tipa A: *-bramben*, *-drevesen*, *-idejen*, *-imenec*, *-imenski*, *-izgledan*, *-končniški*. — Največkrat se je s To. strinjal R (samo pri *-jedern in -drevesen* ne), S in B ne v sedmih primerih, L ne v 18, T ne v 15, J ne v 10. To. je menil, da gredo v tip A tiste besede, pri katerih ima *brez-* pomen »sine«, v tip b pa tiste, pri katerih pomeni *brez* toliko kot »non habet«. V svojem prvem predlogu je To. skoraj vse besede z *brez-* pisal po tipu B. Zdi se mu, da je bilo prvo napačno.

dvo-: Pregledali smo do *dvoletnica*, kakih 97 besed (*dvojambor-* in *dvojezič-* vzeto kot samo po ena enota). To. je od njih akcentuiral po tipu A 90 primerov, po tipu B samo: *-bojen*, *-bojevalec*, *-bojevanje*, *-bojevati*, *-cevka*, *-gub*, *-jemka*, *-kolnica*. Od ostalih, tj. od *dvoletnica* dalje, bi naglaševal po tipu B še: *-liččen*, *-ličnež*, *-ličnik*, *-pičje*, *-rezen*, *-spev*, *-umen* (cela družina), *-živka* (cela družina). — Pri zloženkah z *dvo-* so bili akcentuirajoči zelo neenotni. V najmanj primerih se je od To. oddaljil R (17-krat: *-doben*, *-dobnost*, *-domen*, *-domnica*, *-domnost*, *-glav*, *-govor*, *-klopnik* (?), *-kolni* (?), *-kolesen*, *-kolesnik*, *-kovinski*, *-krak*, *-krovnik*, *-krožen*, *-krp* (?)). S se je oddaljil od To. čez 60-krat, B 48-krat, T 45-krat (4-krat z omahovanjem), J 40-krat (30-krat z omahovanjem), L 32-krat (10-krat z omahovanjem). Večinsko so se odločili proti To. tipu A v 33 primerih; pri tem je bil R z večino v 11 primerih. Zanimivo je, da čim dalj so akcentuirali, tem redkeje so se odločali za tip A. — Stvar bi bilo očitno treba raziskati (zloženke s števnikom!).

Na koncu te seje je S na lastno iniciativo predlagal, da J predloži seznam vseh tistih besed iz alfabeta A-D, ki bi jih po njegovem (tj. J) bilo treba pisati z dvema naglasoma. Ta spisec je Jakopin nato res predložil, sodeč po zapisniku seje, s komentarjem, svoj lastni predlog pa je sedaj formuliral tudi Bajec. (Oboje mi, žal ni dostopno.) Glavni poročevalec pa je s svojim kritičnim nastopom dosegei to, da se je tudi referat o večnaglasnosti spet poveril njemu, in sicer s konkretno nalogo, da gl. por. svoj predlog razširi, utemelji in preskusi. Glavni poročevalec je nato res predložil naslednje poročilo:

Zloženke

Samostalnik: Samostalniške zloženke imajo en sam naglas, če je vsaj en člen podstave glagolski ali pridevniški ali zaimenski: *krvotòk, bakroréz, zlorába, písmonóša, smrdokávra, klečépláz, krivokljún, praznoglávec, svojejlávka, babjevérstvo, četverokótnik, petošólec, samokólnica*.

Če sta oba dela podstave samostalniška, imajo zloženke redoma po dva naglasa, če se zloženosti zavedamo (*živínozdravník, kínodvorána, ávtocésta, ávtogaráza, bákrotiskár, alúmosilikát*). Če se zloženosti ne zavedamo, je naglas en sam: *drevorèd, delokróg, kolodvòr, nosoróg, slavolók, glašovír, vinógrad, strahopétec*.

Zloženke z glavnim števnikom v prvem delu imajo po dva naglasa: *dvòbòj, ènodejáňka, dvóstòlp, dvójábornica*. Isto velja za tuje števnike (*bíseksuálnost*).

Zloženke iz prirednega odnosa se ravnaajo po splošnih pravilih: *klečépláz = krvotòk, júgozahòd = živínozdravník*.

Vse to velja tudi za na pol zloženke, tj. besede, nastale iz dvodelne podstave, toda brez tipičnega veznega samoglasnika (o, e ali i).

Pridevnik: Kar je rečeno za samostalnik, velja tudi za pridevnik: *bistroglád, glavobóljen, tresopèt, vrtogláv, odkritosíčen, novoléten*. Za pridevniki kot *črnogláv* in *kratkonóg* so šli še *kozogláv, kozonóg, trmogláv* ipd.

Po dva naglasa imajo zloženke, pri katerih je prvi del nekak prislovni atribut: *cerkvénoupráven, družbenoekonómski*. Prim. še *sívovelèn* in *tèmnómóder*. Pri takih zloženkah sta oba dela podstave gotovi besedi. Prim. še *óbčeko-rísten, óbčenoeljáven* ipd.

Zloženke z glavnim števnikom v prvem delu imajo načeloma po dva naglasa (*dvójezičen, dvóspòlen, ènospòlen*), le če je pomen sestavin zatrt, je naglas en sam (*enoglášen = složen, ubran, dvolíčen = neiskren*).

Sestavljenke

To so besede z obrazcem predpona + x v dejanskem besedotvornem postopku. Sestavljenke so torej samo tiste, ki so res nastale z dodajanjem predpone že gotovi podstavi ali pa so te vrste predpono zamenjale (izključeni so torej primeri kot *primorje*, nastali iz zveze *pri mor + je*).

Samostalnik: Samostalniške sestavljenke imajo po dva naglasa: *prábábica, pákristál, pòdsekretár, nàdčlòvek, prèdtelovádec, mèdvladár, sò-meščàn, ràzkrálj, prótikandidát, ántikadénca, pólkadénca* itd. — Tam, kjer se je zavest o sestavljenosti izgubila (lahko tudi na podlagi zelo pogostne rabe), je en sam naglas: *antikríst*. O tem glej /.../ moje prejšnje poročilo o dveh naglasih. — Posebne težave so pri sestavljenkah le v zvezi s predpono *ne-*. Tudi ta je naglašena, če gre res za sestavljenke, ne pa za »predložne« izpeljanke. Take sestavljenke z naglasom na *ne-* so v predikatu zanikane: *kdor ni vojak = névojak; tako še nèslovéneec, nèkovína*. *Ne-* ni naglašen, če je pomen sestavljenke premaknjen in torej ne gre za zanikanje nezaničanega pomena: *nemóč = slabóst, nevólja (= neprilika), neprílíka (= težava)*.

Pridevnik: Prave stare sestavljenke so imele naglas na predponi: *ózelen, ósiv* ipd. (Primeri kot *ohlápen naglúšen* ipd. so izpredložne zveze, kot dokazuje tudi to, da samostojnih besed tipa *glúšen* v jeziku ni.) V sedanjem času imajo prave sestavljenke po dva naglasa, torej predpono naglašeno kot pri

samostalniških sestavljenkah: *pòjesénski, pòantični, prèdčlovéski, prèdporódni, prèdnápét, prèdležéči, prótiklerikálen, čèznáváden, čèzzadósten, prékonaráven, mímobežéči, mímonarávni*. Tako tudi predpona *naj-*; *nàjlépši* itd. — Če predpona *ne-* zanikajo pomen pridevnika (podstave), pred katerim stoje, je predpona tudi pri pridevniških sestavljenkah naglašena: *nèrjavèč, nèstár* ipd. Če zveza *ne- +* pridevniška podstava pomeni kaj drugega kot pravkar omenjeno, pa predpona *ne-* ni naglašena: *neúmen* (= bedast), *neslán* (= tudi 'premalo slan', kot kaže primer 'čisto neslan'). — To o predponi *ne-* velja tudi za prislove, izpeljane iz pridevnikov: *nemálo* (= precej ali močno), *nedávno* = pred kratkim, toda *nè málo, nè dávno* z dobesednim pomenom.

Zaimki: Je v redu, kakor je v pravopisu, ni pa skladnosti med pravopisom in slovnico 1964 na več mestih.

Glagoli: Glagolske sestavljenke imajo le po en naglas. Izjema so tiste, ki jih v novem času delajo npr. s predpono *pred-*: *prèdnápéti* (pomen predpone *pred* je v takih primerih prej). Predpona *ne-* je naglašena le pri gl. *nèčem, ni-* pa v *nísem in nímam*. V zvezi *ne bi* je varianta naglasa *nè bi* poleg *ne bi*.

Sklopi

Samostalnik: Naglas sklopov je odvisen od tega, kako so bile naglašene njegove sestavine v govorni verigi, iz katere dela sklop nastane. Če imajo sestavine sklopa nepredvidljiv pomen, je v sklopu ohranjen en sam naglas: *boglónaj, neprídiprav, očenáš, póldan, némanič, pólčas, vbógajme, polotok* ipd. Isto se vidi iz pozdravov: *dobro jútro, dober dán* ipd.

Če so pomeni iz sestavin predvidljivi, imajo sklopi toliko naglasov, kolikor so jih imele njih sestavine v govorni verigi: *pólmésec, pólpretéklost, pólbóg, póltón, bógpomágaj, péšpót, prhpogáča, čfnbél, fígamóz, pédenjčlôvek* ipd.

Zloženke brez veznega samoglasnika imajo po en naglas: *ničvédež, ničvrédnež, trinóžec*. Včasih bi človek omahoval: *štírilétec* ali *štírílétec*?

Pridevnik: Pri teh gre večinoma za zloženke brez veznega samoglasnika. Kot take imajo en sam naglas, če imajo kako glagolsko sestavino: *bogaboječ, bojažêljen, častižêljen, častihlépen, častivréden, dobrodôšel, sebeljúben, vsemogóčen, vsevéden*).

Isti tip besed z glavnim števnikom v prvem delu (ali ločilnim) ima po dva naglasa: *dvádnéven, dvélétni, obákrájen, trídánski, trílétén, štírigláv, štírínogát, štírínóg, dvanájstléten, desétdnêven*. Isto je, če je prvi del prislov: *mánjvrédén, vèčléten, póldrúgi, póldeséti, pôluvêdrn*. — O pridevnikih tipa *svétlorumèn* je bila beseda že pri zloženkah. Da imajo po dva naglasa sklopi *črnožólta* (zastava), po tri pa *bélo-módro-féča* (zastava) ali *rúsko-slovénsko-madžárski* slovar se razume samo ob sebi. Tip *gluhoném* ima seveda en sam naglas čisto po pravilu (pridevniški element vsaj v enem delu).

Zaimek: Po dva naglasa imajo zaimki *mársikatéri* itd. (*málokákšen, rédkokdó*). Sklopi s *koli* imajo po dva ali pa en naglas: *kdòrkóli, kdorkóli*.

Prislovi: Za tipe, omenjene pri zaimku veljajo ista pravila: *málokdàj, rédkokjé*.

Števniki: *énájst, dvanájst* itd. do *devetnájst*, vendar tudi *énájst* itd. oz. tudi *énajst*. Sicer: *trideset* itd. do *devédeset, pétindvájset*, ter *stó, dvésto, dvá tisoč*. Za vrstilne števnike: *énájsti, devétintrideseti, devédeseti, dvéstóti, dvátisoči, stódváindevédeseti*.«

Ko je ta predlog za večnaglasnost glavni poročevalec napravil, je bil oddan članom pravopisno-pravorečne komisije okrog božiča 1965. Ker je njegov avtor takrat na radiu razpravljajl o nekaterih problemih slovenske slovnice in ker nikakor ni želel, da bi se dokončno odločanje o tem spet odložilo za nekaj mesecev, kot se je bilo pred tem že enkrat, je problematiko večnaglasnosti razprostrl v januarskem jezikovnem pogovoru radijski javnosti. V drugi polovici jan. 1966 je nato z Jakopinom razširjena pravopisno-pravorečna komisija ta osnutek načelno dokončno sprejela in po preizkusnih akcentuiranjih alfabeta-rija je glavni poročevalec dobil nalogo, da formulira tisti del uvoda v novi slovar, ki se nanaša na branje naglasov v slovarju. Da pa bi prebredli težave v zvezi z neenotnim zaznamovanjem t. i. dvojnih naglasov (predvsem pri besedah s števnikom v prvem delu podstave) in da bi si zagotovili potrebno širino v presojanju in sprejmanju tega vprašanja, so člani komisije sprejeli stališče o neobveznosti prvega naglasa v nekaterih besednih kategorijah. V prvi formulaciji je to poročilo glavnega poročevalca naslednje:

»Naglasno mesto je pri dolgih zlogih zaznamovano znamenjema /' in /', tj. z ostrivcem in strešico, pri kratkih s /' /, tj. s krativcem. Naglasna beseda ima večinoma eno naglasno mesto, npr. *dēbel*, *debēla*, *odhōd*, lahko pa tudi dve, npr. *āvtočēsta*, le redko tudi po več, npr. *stópétintrídeseti*. Prvega naglasnega mesta nekateri ne realizirajo v naslednjih primerih:

1. pri samostalniških in pridevniških zloženkah, katerih prvi del je glavni števnik ali prislov: *dvójádrnica*, *dvólastník*, *dvódnéven*, *dvódélen*, *póltón*, *čētfstolétēn*:

2. pri zloženkah, ki jih lahko izvajamo tako iz podstave z dvema samostalnikoma kot iz podstave in samostalnika in glagola: *živínozdravník*, *bákrōtiskár*;

3. pri strokovnih izrazih duhovnih disciplin tipa *ástrofízika* (podstava iz dveh tujih samostalnikov (po zgledu *astrologíja*);

4. pri pridevniških zloženkah z vrstilnim števnikom v prvem delu podstave: *drúgorazréden*;

5. pri sestavljenkah v tistih primerih, ko se izgublja predvidljivost pomena iz vsote besedotvornih prvin: *ántifašíst*.«

Dokončno odobritev je dobilo to besedilo ob upoštevanju že prej poudarjane nepredvidljivosti pomena iz besedotvornih sestavin in s stilistično strnitvijo nekaterih točk ter z izrecno omembo pojmovnega izrazja modernih strok v tej obliki (pozneje se je dodala samo še pripomba, da gredo med take primere tudi zloženke iz priredne zveze, tj. tip *ávstroógrski* ali *júgovzhōd*, če so skupaj pisane, kar v drugem jeziku pomeni, da besedotvorne sestavine ne dajejo več čiste pomenske vsebine izrazov):

»Naglasno mesto je pri dolgih zlogih zaznamovano z znamenjema /' in /', tj. z ostrivcem in strešico, pri kratkih z /' /, tj. s krativcem. Naglasna beseda ima večinoma eno naglasno mesto, npr. *dēbel* — *debēla*, *odhōd*, lahko pa tudi dve, npr. *āvtočēsta*, le redko po več, npr. *tristosédemindevédeseti*. Prvega naglasnega mesta pri besedah z dvema naglasoma nekateri ne realizirajo v naslednjih primerih:

1. pri zloženih samostalnikih in pridevnikih, katerih prvi del je glavni števnik ali količinski prislov: *dvójádrnica*, *bílingvīzem*, *dvódnéven*, *póltón*, *dvódnéven*, *čētfstolétēn*;

2. pri zloženih samostalnikih in pridevnikih z vrstilnim števnikom v prvem delu podstave, če se sestave zavedamo: *drúgokategórník, trétjekategórník, drúgorazrédén, drúgoinstánčén*;

3. pri zloženkah, ki jih lahko izvajamo tako iz podstave z dvema samostalnikoma kot iz podstave iz samostalnika in glagola: *živínózdravník, bákrotiskár, áerovlák*;

4. pri imenih znanstvenih in tehničnih disciplin in njih pojmov, če podstava sestoji iz dveh tujih samostalnikov ali pridevnikov: *ástrofízika, biogénéza, artêriioskleróza, héterosilábičén, héteroseksuálen* (po zgledu na *astrologija, biologija* ipd.);

5. pri sestavljenkah v tistih primerih, ko se izgublja predvidljivost pomena iz vsote besedotvornih prvin: *ántifašíst* (po zgledu *antikríst*).

Vse to velja tudi za izpeljanke iz takih podstav: 1. *bílingvístičén, četítstóletén*; 2. *drúgokategórníški, trétjerazrédnost*; 3. *živínózdravníški, bákrotiskárski*; 4. *ástrofizikálen, héteroseksuálnost*; 5. *ántifašístičén*.«

S tem rezultatom je bilo to več kot polstoletno prizadevanje za spoznanje večnaglasnosti v slovenskem knjižnem jeziku za takrat zaključeno in upamo, da ne v škodo slovenskemu jezikoslovju in slovarju slovenskega knjižnega jezika, ki ga pripravlja akademija in njega prvi del napoveduje že za spomlad. Bralci novega slovarja bodo sedaj lahko ugotovili, kakšen odraz je vse to našlo v konkretnem zapisovanju naglasa posameznim besedam; tako jim bo lažje pravično soditi.

Zapiski, ocene in poročila

VREDNOST KABINETNEGA POUKA

Marsikdo bi utegnil misliti, da ima kabinetni pouk večji pomen za take predmete, kot so matematika, fizika ali kemija, kakor pa morda za slovenski in tuji jezik, za zgodovino ali zemljepis. Vendar ima od pravega kabinetnega pouka korist prav vsak predmet. Učenci se skoraj hitreje privadijo nanj kot učitelj. Niti malo jih namreč ne moti, da se od ure do ure selijo v drugo učilnico (kabinet) in da nimajo svojega razreda, v katerem bi bili »doma«. Če vlada na šoli primerna disciplina, se v odmoru učenci brez vsakega zamujanja razvrste v prave učilnice in pouk teče normalno dalje.

To je zunanja, popolnoma formalna, pa vendar nujna stran tako imenovanega kabinetnega pouka. V primerjavi s staro razredno in novo kabinetno obliko bi zaradi kakovosti pouka vedno bolj zagovarjala drugo kot prvo. Razumljivo pa je, da si jo lahko privoščijo samo nove šole, ki so že grajene s tem namenom, da dobi svojo učilnico vsak predmet, ne pa vsak razred.

Dobra stran kabinetnega pouka je v tem, da ima vsaka učilnica na voljo vse učne pripomočke za ponazoritev snovi. Tako ima na primer učilnica za slovenski jezik celotno zbirko diafilmov, diaprojektor (episkop), gramofon, magnetofon, magnetno tablo, flanelograf, priročno knjižnico, razne reprodukcije, zemljevide, slovstvene albume in drugo. Ti pripomočki so vedno pri roki, ni jih treba od nikoder prinašati in nikamor odnašati. Rabita jih oba: učitelj in učenec. Pouk postane živahen. V učilnici se učenci ugodno počutijo:

- Kabinetni pouk mi je všeč. V vsaki učilnici doživimo kaj novega.
- V učilnici za slovenski jezik se počutim zelo domače.
- Ta učilnica je od vseh najbolj čista. Zdi se mi kot lepo opremljena soba.
- Slike pisateljev na steni in na panoju dokazujejo, da smo prišli v nov svet.
- To uro bomo spoznavali književnost in materin jezik.